

Sait Çetinoğlu: Lozan: Kolonyalizmin Boğaz'a bir vasal görevlendirmesinin kısa hikayesi

Posted on 03/03/2019

1. Birinci Büyük Savaşın Sonu ve Osmanlının İşgal'i

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesine göre teslim olan Osmanlı Devletinin çeşitli yerleri “işgal” edilir. Bu bir takım bölgelerde sembolik küçük bir “güç” bulundurulması şeklindedir. Bu birliklerin büyük bölümü İngilizler tarafından teşkil edilmiştir. İlginç olan İngilizlerin işgaline hiçbir yerde karşı çıkılmamış ve direnç gösterilmemiş olduğudur. Her ne kadar Mondros’a göre Türkiye’nin “silahsızlandırılması” kararlaştırılmışsa da bu o kadar kolay olmadığı gibi bu birliklerin yapabileceği bir şey değildir. Enver’in olası yenilgide direniş odağı olarak kendine sakladığı hiç darbe yememiş Kafkaslarda sakladığı 1919 Mayıs ayı başlarında yeniden oluşturularak Kazım Karabekir’in komutanlığını devraldığı eski IX. Ordu, yeni XV. Kolordu’nun silahsızlandırılması için gönderilen Yarbey Rawlinson’a [1] takviye olarak gönderilen birlik: 2 istihbarat subayı, 2 tercüman, 8 at, 2 katır, 1 doktor, tıbbi malzeme, 2 asteğmen ve 20 erden oluşan küçük bir kuvvettir.

İngilizlerin 1919 yazında Kafkaslardan çekileceği belli olmuştur. Beyaz ordu savaşta tutunamamakta Kızıl ordu mevzileri tek tek zapt ederek Kafkaslardan aşağıya doğru inip İngilizlerin “İşgalindeki” Osmanlı sınırlarına dayanmıştır. Bolşevikler Orta Asya’da da büyük zaferler elde ederler. İngiltere’nin Bölgedeki temsilcisi Rawlinson bu durumu XV. Kolordu komutanı Kazım Karabekir ile paylaşır: “Bolşeviklerden önemli haberler var. Hazar Denizi

sahiline hâkim oldular. Krasnosk'u, Petrofsk'ı aldılar. Petrofsk havalisindeki gönüllü ordu da Bolşevik oldu... Cephe, Cephe Bolşevik cephesi! Hindistan'dan Karadeniz'e kadar oldu veya olacak" [2]

Kemalistlerin Erzurum Kongresi de bu atmosfer içinde toplanmaktadır. Kafkaslardaki varlığı tehlikeye giren İngiltere bu konferans sırasında Rawlinson vasıtasıyla Mustafa Kemal ile dirsek teması içindedir.

Türk resmi tarih yazımında Rawlinson ile çekişmelerin olduğuna vurgu yapılmakla beraber, Kazım Karabekir'in anılarında 28 Temmuz 1919 günü düştüğü notta Ravlinson'un çok rahat olduğunu görüyoruz: "Kahveniz pek güzeldi, bir daha emreder misiniz, dedi. Kahve ve sigarasını havai sözlerle içerek veda etti gitti Kemal Paşaya gitmiş." [3]

Rawlinson, hatıralarında Mustafa Kemal ile olan görüşmelerini şöyle anlatır: "Ertesi gün (28 Temmuz), yaklaşan Konferansla ilgili Mustafa Kemal ile çok uzun ve ilginç bir görüşme yaptım, alınacak her hangi bir resmi karar olması durumunda bunu bana da bildireceğini taahhüt etti. Bu aslında benim için yeterince tatmin edici bir görüşmeydi ve işlerin artık hız kazandığı sınırın öbür yakasına serbestçe geçebilmemi sağladı." [4] Mustafa Kemal ile olan samimi görüşmelerini nakleder, "O zamanlar onu çok sık gördüm ve defalarca sohbet ettik, onun siyasi emellerinin, onların yürütülmesi sırasında karşılaştığı zorlukların ve o dönemlerde Temmuz ayında Erzurum'da gerçekleştirmeyi tasarladığı Kongre'nin amaçlarının farkındaydım," [5] sözleri Mustafa Kemal ile görüşmelerinin sürdürdüğünü anlıyoruz.

Rawlinson, 28 Temmuz'da Mustafa Kemal ile yaptığı ve "yeterince tatmin edici" olarak nitelediği görüşmeden sonra Türk hudutları içerisinde kalmaya gerek görmez ve hududun öbür tarafına geçmeye karar verir. [6]

Rawlinson hatıratında görüşme ile ilgili olarak, "Daha sonra büyük bir nezaketle, geleceğin

getireceği büyük gelişmelerin boyutlarını her ikimiz de idrak ederek birbirimizle vedalaştık.” [7] İfadesiyle, ikisi arasında geçen bu görüşmenin önemini vurgular.

6 Ağustos’ta Rawlinson Kazım Karabekir’e veda ederek Erzurum’u terk eder. “Artık Erzurum’da İngiliz kalmayacak. Emir aldım, Sarıkamış veya Kars’ta kalıp Karadeniz’den İran’a kadar hududu gözleyeceğiz... Rawlinson bugün de keyifliydi haylice güldük.” [8] Karabekir, Rawlinson giderken 1.200 lira da borç para verecektir. İngiliz Türklerle senet ile borç para alacak kadar samimidir.

Konferans sonrası kararlar kamuoyuna açıklanmadan Rawlinson’a söz verildiği gibi gönderilir. Karabekir hatıralarında şu notu düşer: “Sarıkamış’taki Ravlinson’a Erzurum Kongresi beyannamesinden göndermiştim. 9 Ağustos tarihli mektubu ile: Tiflis’e ve İstanbul’a göndereceğini, pek memnun olduğunu ve muvaffakiyetimi temenni ediyor. Mustafa Kemal Paşa’ya da selam ve aynı temennideyim diyor.” [9]

Rawlinson önce İstanbul ardından da Londra’ya giderek üstlerine gerekli bilgi ve raporları verir. 1919 yılı sonunda tekrar Erzurum’a döner. Bu arada Sivas Kongresi de gerçekleşmiş Mustafa Kemal Başkanlığında Heyet-i Temsiliye oluşturularak, Mustafa Kemal Ankara’ya geçmiştir. Gerçekte Heyet-i Temsiliye, Mustafa Kemal demektir.

Rawlinson, daha sonra üstleriyle görüşmeler yapmak üzere Önce İstanbul’a sonra da Londra’ya gider. Üst düzey görüşmelerde bulunur. Dönüşünden önce Lord Curzon ile son görüşmesinde “Lord Curzon, eğer mümkünse bir daha Mustafa Kemal’i görmesi, hangi şartlarda bir barışa razı olduklarını, Erzurum Kongre Beyannamesi’nde belirtilen şartlardan başka şartlarla bir barışı kabul etmeye hazır olup olmadıkları konusunda bilgi alması talimatını verir.” [10] Buradan Rawlinson’un Londra’nın gayri resmi temaslar yapmak üzere gönderildiğini anlıyoruz.

Rawlinson Türkiye’ye dönüşünde İstanbul’da Genel Karargâh’a rapor verir. Daha sonra,

eski komutanı ve Karadeniz Ordu Komutanı olan General Sir Goerge Milne'yle görüşerek görev talimatını alır. İstanbul'da kaldığı süre içerisinde İstanbul Genel Valisi olan General Sir Henry Wilson, Yüksek Temsilci Yardımcısı Amiral Webb ve Yüksek Temsilci Amiral Sir John de Robeck'le de görüşmeler yapar ve nihayet Kasım ayı sonunda İstanbul'dan ayrılır.

Rawlinson Erzurum'a dönerken Bayburt'ta Hey'eti Tahkiye Reisi Miralay Rüştü Bey'le görüşür. Ona geliş maksadını anlatır. Miralay Rüştü Bey, Rawlinson'un Bayburt'ta bulunuşu sırasında onunla yaptığı görüşmeleri, 23/12/1919 Tarihli 2 şifre ile 15. Kolordu Kumandanlığı'na bildirir. Rüştü Bey, Rawlinson'un [Mustafa Kemal] Paşanın yanına giderek görüşmede bulunması diğer itilaf hükümetlerinin nazarı dikkatini çekeceğinden bunların anlamaması için tesadüfen bir mahalde karşılaşmış gibi görüşmeye çalıştığını İngilizlerin Türkiye'nin lehinde ve istiklâline dokunmayacak bir tarzda çabuk ve esaslı bir sulh yapmak istediklerini, fakat müzakere etmek için milletin emellerine, arzusuna tamamen destek veren kuvvetli bir hükûmet bulunmamasının bunu geciktirdiğini, bunun için seçimin bir an evvel yapılmasını arzu ettiklerini, kendisinin de milliyetçi olduğunu ve milliyetçi hareketten memnun olduğunu, Türkiye lehinde çok çalıştığını, İngiltere hariciye nazırına üç dört saat bu babda maruzatta bulunduğunu, bizim menfaatimize ait daha bir çok söyleyecek sözleri varsa da, Mustafa Kemal ile görüşmemiş olduğundan bunları söyleyemeyeceğini ,“ [11]söylediğini maddeler halinde üstlerine nakleder.

Ravlinson 29 aralık 1919 'da Erzurum'da Karabekir ile uzun ve ayrıntılı bir görüşme yapar. Karabekir, Mustafa Kemal'e çektiği 29 aralık 1919 tarihli telgrafında Ravlinson'un görüşlerini aktarır İtilaf devletleri Anadolu'ya yeni bir hareket yapma arzusunu taşımazlar. Rawlinson bu hareketi yapacak güçlerinin de olmadığını nakleder:“Fransızların Suriye'ye ve Adana'ya ancak on iki bin müstemleke askeri getirebildikleri, bir tek Fransız göndermediklerini, İtalyanların Yunanlılarla anlaştığını fakat İtalya dahili berbad olduğunu ve bolşevik cereyanlarla sarsıldığını, parası bittiğini, Almanlara ajanlık yapmaya başladığını, Anadolu'ya silâh sattığını, Yunanlıların her tarafta Venizelos'un Türkler aleyhinde yapmadık bırakmadığını fakat artık Yunanlıların nazardan düştüğünü, Amerika'nın vahim karışıklıklar

geçirmekte olduğunu ve Wilson'un kendi görüşleri olarak ortaya attığı Milletler Cemiyeti ve milliyet prensiplerini Amerika bile kabul etmediğini, Ruslara gelince biz artık Denikin'e dedik ki: "Biz işe karışmıyoruz. Gidin Bolşeviklerle anlaşın. Rusların on seneden evvel kendilerini toplamları gayri mümkündür. Birçok ufak hükümetler teşekkül edecek fakat neticede yine birleşecekler zannediyoruz." [12]

Bu görüşler Mustafa Kemal'in Sivas Kongresi sonrasında sahip olduğu görüşlerle örtüşmektedir: "Düşmanlarımızdan büyük devletlerin üzerimize ordular sevkine yeni baştan bir mücadeleye girmelerine bugünkü dahili ve askeri vaziyetleri asla müsait değildir. Bundan emin olmak lazımdır. Bizim mukavemetimize karşı ellerinde kullanacakları yegâne kuvvet, yegâne silah Yunan Ordusudur. Bir taraftan birkaç ay Gerilla muharebesiyle düşmanı işgal eder, diğer taraftan da yeni baştan ordumuzun tanzim ve takviye ile muntazam bir cephe teşkil edersek biraz geç de olsa Yunan ordusunun behemmal hakkından geliriz." [13]

Rawlinson hatıratında, Kazım Karabekir Paşa'nın kendisini çok iyi karşıladığını, kendisinin yokluğunda bu bölgede gerçekleşen olayları anlattığını, kendisinin de Avrupa'daki son haberleri ona aktardığını yazar. [14] Görüşmede Rawlinson, Kazım Karabekir'e Lord Curzon'un İngiltere Hükümeti adına Mustafa Kemal'e gönderdiği mesajını iletir. Lord Curzon mesajında;

İngiltere'de pek kuvvetli partilerin Türkiye'nin varlığının korunmasına ve bağımsızlığının sağlanmasına kuvvetle taraftar olduklarını... İngiliz hükümetinin de bunu kabul ettiğini, diğer devletlerin Türkiye'yi taksim etmesi arzusuna İngiltere'nin müsaade etmeyeceğini, İngiliz kamuoyunun artık Yunanlılar aleyhine döndüğünü ve Yunanlıları İzmir'den çıkaracaklarını, Ermenilerin Anadolu topraklarında bir hükümet kurmalarının mümkün olmadığını belirtmiş ve İngiltere'nin Türkiye'nin varlığının korunmasına, bağımsızlığının teminine ve ekonomik gelişmesine çalışacağını, [15] taahhüt etmiştir.

2. Bir Dönüm Noktası: Kasım 1919

Kasım 1919'da Kızıl Ordu nihai zaferini kazanarak Beyaz Orduyu Karadeniz'e sürmüştür. Bu, Beyaz Ordu dolayısıyla kolonyal güç İngiltere'nin Kafkaslarda yenilmesidir. Kafkaslarda yeni bir denge oluşmuştur.

Döneme ilişkin bir diğer önemli husus da Kasım 1919'da Yunanlıların durdurulmalarıdır. Daha ileri gitmemeleri bildirilmiş, Milne hattı çizilerek Yunanlılar durdurulmuştur. Yunanlılara desteğin kaldırıldığı ve işgal ettikleri yerlerden çıkarılmaları da Curzon'un mesajında Mustafa Kemal'e iletilir:

“En mühim mesele İzmir'dir. Antalya ve Adana bunun yanında hiçtir. Ve İzmir'in tahliyesiyle oraları da kat'iiyen ve suhuletle tahliye olunur. İzmir için ısrar edenler çoksa da Yunanlıların ne parası ne adamı var. Biz de bütün kuvvetlerimizi artık çektik. İngiltere kamuoyu Yunanlıların aleyhine dönmüştür. Nasıl olsa İzmir'den çıkartılacaklardır. Ermenilere gelince, değil sizin tarafa geçmek, daha öbür tarafta bile tutunamıyorlar. Ben bizzat gördüğümü hükümete anlattım, Ermenilerin esasen bir hükümet teşkil etmeleri müşkil. Aras nehrinin güneyine ise kat'iiyen hâkim olamadılar. Ben hududun dağlardan değil Aras nehrinden geçmesini teklif ettim ve zannediyorum ki böyle de olacak. Bilmem bulunmadığım sürede bu herifler ne yaptı?” [16]

Milne hattının çizilerek kolonyal güçlerin Türk-Yunan savaşında tarafsızlığın ilanı bir dönüm noktasıdır. İngilizlerin tercihi artık Kemal'den yanadır. Ayrıca bu tarafsızlık Curzon'un mesajında Kemalistlerin Misak-i Milli (ulusal and) kabul edilerek iletilmektedir.

“Sureti kat'iyede söylerim ki Pontus filân yoktur. Rumların ne şarlatan millet olduklarını bilirsiniz. Bizim Başvekil büyük zenginlerden biri ile mülakatta Türkiye'deki güçsüz hükümetin son bulmasını görmek isteriz dediğini sizin bazı gazeteler yanlış anlaşılmayla

zayıf Türkiye'nin nihayet bulması gibi yazdılar. Kat'iiyen böyle olmadığının düzeltilmesini de başvekil özellikle söylemiştir. Herhalde emin olunuz İngilizler size iktisaden büyük yararlıklar yapacaklar." [17]

Bu tarihten sonra cereyan eden olaylar, sadece Mustafa Kemal'i güçlendiren operasyonlardır. [18]

3. Son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ının İngilizler Tarafından Basılması, Sevr Ve Sonuçları

İngilizlerin Mustafa Kemal'e iki açık yardımından söz edebiliriz, bunun ilki Osmanlı mebusan meclisinin basılmasıdır: İngilizlerin bu hareketi Ali Rıza Paşa hükümetini dağıtarak İstanbul'un bir seçenek olmasının önüne geçmiş, tek seçenek olarak Mustafa Kemal'i bırakarak onun önünü açmıştır. Baskın öncesi Ali Rıza Paşa ve arkadaşlarının icraatlarıyla İstanbul hükümeti tekrar bir alternatif haline gelmiş Meclis-i Mebusan'ın toplanmasıyla daha da güçlenerek Heyet-i Temsiliye'nin önüne geçmiştir. Hatta Heyet-i Temsiliye'nin dağılmasından da söz edebiliriz. Mustafa Kemal, meclise seçilen Rauf Beyin meclise katılmamasını istemiş ancak önleyememiştir, meclisin Ankara'da toplanmasını istemiş muvaffak olamamış, meclis başkanı seçilmek istemiş, başaramamış, Meclis basılmadan on gün önce Rauf Bey ve arkadaşlarının geri dönmesini istemiş, dinlenilmemiştir. Kısaca artık lider değildir. Meclisin dağılmasıyla tekrar liderliği yakaladığı gibi Ali Rıza hükümetini de dağıtmış, İngilizlerin Rauf Bey ve Karakol lideri Kara Vasıf'ı tutuklamalarıyla alternatif iki rakipten de kurtulmuştur. Meclis baskını ile Mustafa Kemal'den bağımsızlaşan meclisi ortadan kaldırdığı gibi liderliğine alternatif olabilecek kişileri de ortadan kaldırmış, 23 nisan 1920 de meclisi Ankara'da toplayarak kendisini başkan seçtirebilmiştir. Mustafa Kemal'in son Osmanlı mebusan meclisine karşı söyledikleri şeyler yenili yutulur şeyler değildir.

İngilizlerin yardımının ikincisi de Sevr'dir. Sevr Anlaşması imzalanmasına karşılık hiçbir devlet tarafından onaylanmayan (parlamentoda) belki de tek antlaşmadır. Antlaşma yapılmış ama üzerinde durulmamıştır. Antlaşmayı İngilizlerin bir deklarasyonu olarak düşünmek yanlış değildir. Bu antlaşma da Mustafa Kemal'in liderliğinin pekiştirilmesinde önemli köşe taşlarından bir olarak bir İngiliz sicimi olarak, meclis baskını ile Kemal'in önündeki engellerin aşılmasında bir uzun atlama sıırğı olarak da düşünebiliriz. [19]

4. 16 Mart 1921: Kolonyal Güç- Sovyet-Kemalistler Arasındaki Antlaşmalar

“Soğuk Savaş” ve “Detant” her ne kadar İkinci Savaş sonrası kullanılan bir terim ise de 16 Mart 1921 tarihinde imzalanan İngiliz-Sovyet Ticaret Antlaşması ve aynı tarihte imzalanan Sovyet-Türkiye Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması ve Yine aynı gün Londra'da Bekir Sami ile Robert Vansittart arasında imzalanan antlaşma sonrası oluşan atmosfer tamamen “detant” ruhu taşımaktadır:

İngiliz-Sovyet Antlaşması tarafların çıkarlarına ve nüfuz alanlarına karşı eylemlerde bulunmaması hükmünü içermesi bu vurguyu güçlendiren unsurlardan biridir.

Ayrıca İngilizler, Kasım 1919' dan itibaren fiilen tarafız olduklarını Türk-Yunan Savaşında, bu antlaşmalarla Mart 1921 den itibaren resmen taraflarını deklere etmişlerdir.

5. Barış Konferansı

Curzon Rawlinson'la iletği mesajında yaptığı vurgu önemlidir, Barışı Mustafa Kemal ile yapmak istemekte ancak arada küçük pürüzler vardır: “Türkiye’de şimdiye kadar kuvvetli bir hükümet göremediğimizden sulh gayri mümkün oldu. Mevcut hükümette [İstanbul] dahi

bir kuvvet görmüyoruz. Milletin itimadına mazhar olan M. Kemâl Paşa'nın da Sulh Konferansında bulunmasını veya barış kararlarına mutabık kalmasını lüzumlu görüyoruz," [20] sözleri önemlidir. Ancak Lord Curzon mesajında, Yalnız endişe edilen nokta birçok fedakârlık ihtiyarından sonra Türkiye'nin yine bir gün İngiltere'nin düşmanları tarafına geçivermesidir. İşte bu endişe dolayısıyla İngiltere Türkiye dâhilinde hakiki İngiliz dostu olacak simalarla anlaşmak istiyor. Bunların da tabii Türk milletine nüfuzu olan zevat olması lâzımdır. Yoksa şimdiye kadar gördüğümüz hükümet erkânı gibi İstanbul'dan hariç mahallerle alâka ve kudreti olmayan insanlar değil [21]. Tüm gücün Mustafa Kemal'in elinde toplanmasına ve tek adamlığa doğru bir süreçte İngilizlerin eylemleri bunu perçinleyici işlev görecektir.

6. İzmir İktisat Kongresi: Kemalistlerin Kolonyal Güce Sadakat Yemini

Curzon haklı olarak, birçok fedakârlığa katlandıktan sonra, Türkiye'nin yine bir gün İngiltere'nin düşmanları tarafına geçivermesinden endişe duyduklarını ifade ederek, bu endişe dolayısıyla İngiltere'nin Türkiye içerisinde hakiki İngiliz dostu olacak kişilerle anlaşmak istediğini, bunların da tabii Türk milletine nüfuzu olan şahıslar olması gerektiğini, sözüne sadık ve millet namına yapılacak iyiliğe mukabil vakti fırsatta İngiliz aleyhtarlığı yapmayacak kimselerden "teminat" almak [22] istediklerini [23] belirtir. [24]Bu teminat 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında toplanan İzmir İktisat kongresinde verilmiştir. Kongreyi kolonyalizme sadakat yemini olarak okumalıyız. Bir başka açıdan da Lozan'da Türkiye Cumhuriyeti'nin "kuruluşu"nu, "[S]avaş sonrasının yeni dünya düzeninde zayıflamış pazarlara göre güçlü ulusal özelliği olan pazarların tercih edilir olduğu" [25] bir anlayışın eseri olduğunu da söyleyebiliriz. Bu bakımdan da T"C" kolonyalizmin çıkarlarına uygundur.

7. Lozan: Boğazlara Sadık Vasal'ın Görevlendirilmesi: T "C" [26]

İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri John de Robeck'in 15 Ağustos 1921 günlü ifadesinde: "Bunun [Sovyet-İngiliz yumuşamasının] , Türkiye'de bir çözümü beraberinde getirecek uygun bir an olduğunu kavramak durumundayız ve İmparatorluğumuzla Rusya arasında bir tampon oluşturmak bizim için bir hayati önemdedir." [27] Tampon bir devlet olarak Türkiye, İngiliz çıkarlarına uygundur. Lozan'la birlikte, "Türkiye iki rakip güç arasında tampon olarak kalabilir ve böylece ulusal varlığını kurtarabilirdi... Sonunda, Türkiye'nin bağımsızlığı kuzeyde Rusya ve güneydeki Büyük Britanya arasında ne kadar mümkünse o kadar emniyetle sağlandı" [28]

Bu bakımdan iki zıt dünya arasında tampon bölge olarak T"C"nin yaratıldığını varsaymak yanlış olmayacaktır. Kolonyalizmin yüksek temsilcisi T"C"nin kuruluşunu kendileri için hayati önemde görmektedirler. Lozan aslında bu durumun tescil edilmesidir. Boğazların vasalı günümüze kadar işlevinde en küçük bir sapma göstermeyerek, bir gün bile aksatmadan sadakatle kolonyalizme hizmet eder. Bu arada efendilerin değişmesi vasalın durumunu ve görevini etkilememektedir.

Lozan'da verilen sadık vasallık görevi karşılığında kurucu unsurlarca insanlığa karşı işlenen suçlar unutulur. Soykırım suçluları garip bir tecelli gereği Rawlinson [29] ile takas edilerek yeni T"C"nin kurucuları aklanır. Bunun işareti de 1919 sonunda gönderilen Lord Curzon'un ayrıntılı mesajında bulunmaktadır.

Kemalistlerin istediği etnik temizliğin gerçekleştirilmesi ve etnik homojenliğin sağlanmasına destek verileceği Rawlinson tarafından küstah bir tavırla bildirilmiştir: Sulh olunca İslâmları dâhile alınız Hristiyanları da def edin gitsinler. [30] Mübadele adı altında bu istek de Lozan'da gerçekleşerek, Coğrafyanın kadim Hristiyan halkları tarihsel topraklarından kazınması tescil edilmiştir.

[1] İngiliz aristokrasisinden bir aileye mensup olan Yarbay Rawlinson, General Sir Henry Rawlinson'un kardeşi olup İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un yeğeni ile evlidir. A. Rawlinson'un hatıraları, "Adventures in the Near East (1918-1922)" başlığıyla 1924 yılında Londra'da yayınlamıştır. (Rawlinson, A., Adventures in the Near East (1918-1922), Andrew Melrose Ltd., London&New York, 1924)

[2] Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz, Türkiye Yayınevi 1960, s 92.

[3] K. Karabekir... age s.94

[4] Rawlinson, A., Adventures in the Near East (1918-1922), Andrew Melrose Ltd., London&New York, 1924, s.227. Aktaran: Sinan Tavukçu, İngilizler ve Erzurum kongresi. <http://www.haber10.com/makale/29546/> son giriş: 26.12.2012. Rawlinson'un hatıratına dair verilen referansların tamamı Sinan Tavukçu'nun bu çalışmasından alınmıştır.

[5] Rawlinson age s 189.

[6] Rawlinson, age 227

[7] Rawlinson , age 231-232

[8] Karabekir, age 105

[9] Karabekir ... age 128-129

[10] Rawlinson, s 249

[11] Karabekir, age s.409-410

[12] Karabekir age 415-417

[13] Rasim Başara, Kıymetli Bir Hatıra, Tasviri Efkar,29 Ekim 1943

[14] Rawlinson s 282-286

[15] Karabekir age s. 415

[16] Karabekir , age s. 416

[17] Karabekir, age s . 416

[18] Rauf Orbay Mustafa Kemal'in İngiliz siyasetine ilişkin sözlerini anlamlandırma: "daha iki hafta evvel, İstanbul'a gelişimin üçüncü günü, gazetecilerin, Mondros mütarekesi hakkındaki sualini cevaplandıran Mustafa Kemal Paşa da aynı inançla İngilizlerin Osmanlı milletinin hürriyetine ve devletimizin istiklaline riayette gösterdikleri hürmet ve insaniyet karşısında yalnız benim değil, bütün Osmanlı milletinin İngilizlerden daha hayırlı bir dost olmayacağı kanaatiyle mütehassis olmaları pek tabiidir demiş olmasını şimdi nasıl izah edeceğimi bilemiyordum." Rauf Orbay, Cehennem Değirmeni, Cilt 1 Emre Y.1993, s 227-228.

[19] Buradan tek adamlığa giden yolun krolojisini çıkartmak mümkündür:

1.4 eylül 1920 de Ethem beyin yardımı ile vekiller heyeti üyelerinin adaylarını kendisinin seçmesini onaylattırmıştır. (Hakkı Behiç ve Nazım Beyin vekilliklerden düşürülmesi)

2.Mecliste yeterince güçlendiğinde Ethem beyin 27 arak 1920 de tasfiyesini meclise onaylatarak en önemli rakipten kurtulmuştur.

3.5 Ağustos 1921 de Başkumandanlık kanunu ile meclis yetkisini üzerine almasıyla meclis artık teorik olarak var olmaktadır sadece Mustafa Kemal'in meşruiyetini sağlayan argüman olarak kullanılmaktadır. İstiklal mahkemelerinin de Mustafa Kemal'e bağlanmasıyla Mustafa Kemal'in önündeki engellerin bir bir kaldırılması sağlanmaktadır.

30 ağustos 1922 den sonra artık fiilen tek adamdır

5.1 Kasım 1922 de saltanatın kaldırılmasıyla yetkinin meclise geçmesi, fiilen yetkinin Mustafa Kemal de toplanmasının yeni bir formülüdür. Kendi 'barışı'nı kurması yönünde engel kalmamıştır

6.Meclisin çırpınması bir işe yaramayacak Ali Şükrü nün katliyle meclis sindirilecek kendini 1 nisan 1923 te feshini sağlayacaktır. Bazıları meclisin kendini fesh etmeye yetkili olmadığını da iddia etmektedir fesh yetkisi nin Mustafa Kemal de olduğunu düşünmektedirler

7.Meclisin feshiyle birlikte bazı vekillerin şeklen dahil olduğu bir seçim komitesi teşkil eder eder ve reisliğini de Mustafa Kemal üzerine alır

Kız gibi bir meclis yapmak için önünde artık bir engel kalmamıştır. (kız gibi bir meclis tabiri Mustafa Kemal'indir. İ. Habib nakleder)

9.11 ağustos 1923'e kadar meclis yoktur. Bu arada Lozan kabul edilir. İlk 'meclis'i fiilen 23 nisan1920 - 5 ağustos 1921 arasında 'meclis' olarak varsaymamız pek yanlış sayılmaz

10.İngilizlerin meclisi basıp liderlerini tutuklamaları, sonucunun nereye varacağı kestirilmeyen bir eylem olarak düşünülemez emperyal bir devlet eylemlerinin ne gibi sonuçlar doğuracağını kolonyal güçler eğer salak değillerse hesaplamış olmalılar

[20] Karabekir, age s 415

[21] Karabekir, age s 415

[22] Karabekir güvenceyi şu sözlerle ifade eder: Türkiye'yi kazanırsanız bizim bir kaç zabıt ve ulemamızdan mürekkep bir hey'et, sizin yüz bin kişinin söz dinletemediği yerlerde sükûnet yapar. Tabiî aksi de aynı kuvvetle. Endişenize gelince iyi biliniz ki evvela Alman dostluğu mahdud olan ve bugün mevcut olmayan şahsiyetlerin tesiri idi. Bugün milletimizin müdrik gayri müdrik her ferdi İngiliz dostluğu taraftarıdır. [1936 yılında İngiliz Kralı VIII. Edward'ın İstanbul ziyareti anlamlıdır. Devlet ve Basın Kral'ın Ziyareti bir sömürgeyi ziyaret düzeyinde algıladıkları dönemin basınından izlenebilir. 1936 yılının Eylül ayında gerçekleşen bu ziyaret, ülkemizde ve dünyada büyük yankı uyandırmış, yerli ve yabancı basın tarafından ilgiyle takip edilmişti.] Karabekir'in İzmir İktisat Kongresinin başkanı olması da bu açıdan boş olmasa gerek.

[23] Karabekir, age, s 417

[24] Lord Curzon, Rawlinson aracılığıyla, anlaşmayı umduğu Mustafa Kemal'in hilâfetle hükümdarlığı ayırma, cumhuriyete geçme ve merkezi hükümetin İstanbul'dan başka mahalle nakli hususundaki görüşlerini de merak etmektedir. Ona göre, Rumeli'den çekilen Türkiye artık bir Asya hükümeti olduğundan Anadolu'nun İstanbul'dan idaresi ve ilerletilmesi mümkün değildir. Başkentin İstanbul'dan Anadolu'ya nakli gereklidir. Buradan milli sır'ın da bir efsaneden ibaret olduğunu anlıyoruz. Yeni T"C" İngilizlerin kafasında 1919 da şekillendirilmiştir.

[25] Tolga Ersoy, Lozan Bir Antiemperyalizm Masalı Nasıl Yazıldı, Sorun Y. 2004 s.148

[26] Lozan antlaşması ile yürürlüğe giren antlaşmalardan bir de Boğazların usulü idaresine dair mukavelenamedir.

[27] Bülent Gökay, Emperyalizm ile Bolşevizm Arasında Türkiye Çev. Sermet Yalçın Agora

Kitaplığı 2006 s 153

[28] Bülent Gökay, age, s 229

[29] Rawlinson son ana kadar refakatçilik görevini aksatmaz. Kolonyalizmin çıkarlarını büyük bir başarı ile empoze etmiştir. İngiltere'ye dönüşünde sör unvanı ile mükâfatlandırılır.

[30] Karabekir, age s 416

Diğer Yazıları: <https://tarihvetoplumlar.com/sait-cetinoglu/>